

ÇAVUŞTEPE’DEN KABARTMA BEZEMELİ EŞSİZ BİR TUNÇ ESER

Veli Sevin*

Bu küçük yazıyı Türk Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü’nün kurucu önderleri, sevgili dost, değerli bilim insanları Prof. Dr. Ali M. Dinçol ve Prof. Dr. Belkıs Dinçol’a armağan ediyorum. Hititoloji ve Anadolu arkeolojisine katkıları hiçbir zaman unutulmayacaktır. Onlara duyduğum sevgi ve saygının ufak bir nişanesi olarak kabulü dileğiyle...

İ.Ö. 8. yüzyılın ortalarında Urartu kralı II. Sarduri’nin kendi adını vererek kurduğu Çavuştepe (Sarduri-hinili)’de 1963 yılında yapılan kazılarda kabartma frizlerle bezeli bir tunç eser, parçalar halinde ele geçirildi. Parçalar Aşağı Kale’nin doğu ucundaki “Uç Kale” denen ek yapı kompleksinden çıkarılmıştı (Bilgiç, Öğün 1964: lev. XX; Erzen 1974: 12). Şimdi Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi’nde saklanan bu parçaların bulunuş yer ve durumları hakkında yeterli bilgi yoktur. B. Öğün (Bilgiç, Öğün 1964: not 48) tarafından hazırlandığı bildirilen yayın da hiçbir zaman gerçekleştirilememiştir. Oysa bu eser gerek biçim ve gerekse ikonografi açısından Urartu sanatı için eşsizdir.

Parçalardan en büyüğü 16.1 cm yüksekliğindedir; kalınlık 1-2 mm arasında değişir (Resim 1). Düz levha halindeki bu ana gövdenin dışında, yine bu esere aidiyeti açık olan, birer kenarı kavisli kesilmiş iki küçük köşe parçası daha bulunmaktadır. A.Erzen’in (1974: 12) “sadak”, B.Öğün’ün (Bilgiç, Öğün 1964: not 48) ise “araba kasası kenarlığı” olabileceği yolundaki önerilerine karşın işlevini belirlemek pek kolay değildir. Ancak, artık çok iyi tanınan Urartu sadaklarıyla bir ilişkisi olmadığı belirgindir (Merhav 1991: 132, res. 17-18; Belli 2004: res. 5-10; Seidl 2004: res. 54-55). Kavisli köşe parçası üzerindeki geniş çivi deliği bu levhanın ahşap bir zemine raptedilmiş olabileceğine işaret ederse de, bunun bir araba kasası ile ilişkisini düşündürecek yeterli kanıt yoktur. Kaldı ki, Urartu ve ona pek çok yönden öncülük etmiş Assur araba kasalarının kabartma figürlü tunç levhalarla bezendiğine ilişkin her hangi bir bilgi de mevcut değildir.

Levha 4 cm kadar yüksekliğinde, biri düz, öteki kabartma bezemeli yatay kuşaklar halinde tasarlanmıştır; bu kuşakları birbirinden 1.2 cm yüksekliğinde 9 yapraklı, palmetli bordürler ayırır. Figürlü bezemeler, her zamanki gibi, alttan kabartılıp üstten kazınarak işlenmiştir. Kontur çizgileri son derecede derin ve düzenlidir. Bu durum plastik etkiyi güçlendirir ve eserin usta bir sanatçının elinden çıktığına işaret eder.

Kabartmalı frizlerde daima aynı sahneler yinelenmiştir. Sahneler ortadaki, galop durumundaki atlarıyla sırt sırta vermiş iki süvari ile başlar (Resim 2). Konik miğferli süvariler Assur’dan farklı olarak daima sakalsızdır. Ayak bileklerine değin inen kısa kollu uzun bir tunik ve bele kemerle tutturulmuş püsküllü bir şal giyerler; kolları üzerinde küçük birer yuvarlak kalın, ellerinde de uçları yukarı kalkık, başları kovanlı iki mızrak taşırlar. Koşumlarına dek gayet özenli bir biçimde işlenmiş aygır atların başında tomurcuklu bir sorguç ile alın püskülü bulunur; göğüslerinden püsküllü göğüslükler sarkar. Önlerinde, yürür durumdaki atlara binmiş, ellerinde iki yatay mızrak taşıyan süvariler ilerlemektedir. Giysileri öncekilerin aynı olmakla birlikte bu figürlerde göğüs üzerinde daima iki yuvarlak, olasılıkla giysiye tutturulmuş disklere (umbo) yer verilmiştir (Resim 3). Bu iki süvari sırasının önünde iki atlı bir savaş arabası bulunur. Sayıları dördü bulan arabalar, açık arkalıklı ve küçük dikdörtgen kasalıdır. Yanları süslü araba kasasının arkasından, eğik ve püsküllü bir alem çıkmaktadır. Tek parçalı kalın tekerlek, tam açık olmamakla birlikte, 8 ispitlidir; ispitler dingil başlığından çıkan yuvalara geçirilmiştir. Boyunluk ve püsküllü göğüslüklerle süslenmiş atların stilize

* Prof. Dr. Veli Sevin, Atatürk Cad. No. 96, 35750 Ödemiş, İzmir / TÜRKİYE.

edilmiş tomurcuklu sorguçları süvarilerinki gibidir. Boyunduruk ucu kavisli bir başlıkla sonuçlanır, üzerinde de yine boyunduruğa raptedilmiş olması gereken yelpaze biçimli süslü bir standarda yer verilmiştir. Atların yanlarından püsküllü diskler sarkar. Araba kasası ile boyunduruk arasında, yalnızca küçük bir bölümü gösterilmiş süslü bir eleman uzanır (krş. Seidl 1986: res. 2-3; 2004: res. 85). Urartu sanatına İ.Ö. 9. yüzyıl Assur örneklerinden alınmış bu eleman en iyi şekilde Van Müzesi'nde sergilenen araba kabartması ile tunç bir diskte karşımıza çıkar (Özgen 1983: res. 1; Calmayer, Seidl 1983: res. 1). Söz konusu araba kabartmaları, küçük kasa, uzun ve eğik alem, tek parçalı ve ispit yuvalı tekerlek ve kasa ile araba ok başlığı arasında uzanan anlam ve işlevi tartışmalı süslü nesne açısından daha çok İ.Ö. 9. yüzyıl Assur örnekleriyle karşılaştırılabilir. Ancak stilize tomurcuklu at sorguçları ve 8 ispitli tekerlek İ.Ö. 8. yüzyılın ortalarından daha önceye gitmemelidir (Taşyürek 1975: res. 14, 35-36; Özgen 1983: 117; Seidl 2004: res. 32). Aynı şekilde palmetlerle süslü bordürler de, en azından mimaride, I. Argiştî döneminden başlayarak ortaya çıkmış bezeme öğeleri görünümündedirler (Oghanesian 1973: Tablo 45, 48).

Küçük araba kasası içinde üç kişi bulunmaktadır. Bunlardan, ellerinde dizginler ve kamçı olan ilkinin arabacı, en geride kasaya tutunarak dik duran üçüncüsününse muhafız olduğu belirgindir. Ortalarında, sağ elini yukarı kaldırmış soylu bir figür, belki de kral yer alır. Üzerine, omuzlarını örten bir şal giymiştir; ötekiler gibi konik miğferlidir. Gerek arabacı ve gerekse kral olarak nitelediğimiz bu figürün bilekleri bileziklidir. Başları, Urartu, Geç Hitit ve belki de Yeni Assur sanatlarında ilk kez görüldüğü üzere, içi noktalı yarım yuvarlak bir hale içine alınmış, gerideki muhafız figürü ise daima bu halenin dışında bırakılmıştır (Resim 3-4).

Burada, üzerinde çok durulmuş stilistik tartışmalara yeniden girecek değiliz. Buna karşılık, söz konusu eser Urartu ikonografisi açısından taşıdığı kimi özellikler nedeniyle dikkat çekicidir. Sözelimi arabadaki sürücü ve olasılıkla kral figürlerinin önemlerinin baş

çevresindeki bir hale ile vurgulanması Urartu resim sanatında ilk kez karşılaşılan bir husustur. Ancak Urartu resim sanatında tanrıların kimi zaman alevler saçan çerçeveler içine yerleştirilerek betimlenmesi bu türde stilistik vurgulama eğiliminin göstergeleri arasında sayılabilir (Seidl 2004: res. 36, 48). Kimi Hitit İmparatorluk Çağı tanrı heykelciklerinde tanrısal önem, baş çevresinin yuvarlak bir hale/diskus içine alınmasıyla ifade olunmuştur (Darga 1992: res. 103). Son yıllarda bu konudaki en güzel örnekler Eflatunpınar havuzundan gelmiştir. Bunun yanında II. Şarru-kin'in Khorsabad Sarayı kabartmalarından birinde savaş alanında üç kişilik arabası içindeki kral, aynen Çavuştepe kabartmasındaki gibi, arabacısıyla birlikte, kenarlığı süslü yarım yuvarlak bir disk/hale içine alınmıştır (bkz. Albenda 1998: res. 15). Öyle görünüyor ki, sonraki çağlarda Hristiyan ve İslam sanatlarında sıkça rastlanacak bu betimleme tarzının en erken uygulayıcılarından biri de Urartular'dır.

Burada dikkat çeken bir başka ilgi çekici özellik, kralla birlikte bir hale içine alınmış arabacıya verilen önemdir. Bu durum II. Şarru-kin (Sargon)'in tanrı Assur'a yazdığı İ.Ö. 714'teki ünlü sekizinci seferini hikaye eden mektubundaki kimi ifadeleri anımsatır. Bu mektupta Şarru-kin "Ursa'nın (Rusa) iki süvarisi ve arabacısıyla tunç döküm heykelini eline geçirdiğini ve heykelin üzerinde "iki atım ve arabacımla, Urartu Krallığını kendi ellerimle ele geçirdim" şeklinde bir yazıt bulunduğunu bildirir (Luckenbill 1926/II: 173). Söz konusu tunç eser üzerinde, krali arabanın iki süvari tarafından izlenmesi ve arabacının da hükümdarla aynı hale içine alınmış oluşu bu ebedî anlatımdaki tanımlara tıpa tıp uymaktadır. Nitekim Urartu yazıtlarda sıkça geçen "Tanrı Haldi kendi silâhıyla sefere çıktı", "Tanrı Haldi önden gitti" şeklindeki tanımlamalarla örtüşen kabartma resimler de bulunmaktadır (Seidl 2004: res. 48). Böylelikle resim sanatının belli başlı konularına edebî ifade kalıplarının kaynaklık etmiş olduğu anlaşıyor.

Kabartmaların bir başka özelliği, bünyesinde eski ve yeni ikonografya özelliklerini barındırıyor olmasıdır. Savaş arabasında gözlemlenen İ.Ö. 9. yüzyıla özgü

öğelere yukarıda değinmiştik. Buna karşılık tomurcuklu at sorguçları ve Urartu sanatında pek yaygın olmayan palmetli bordür anlayışının I. Argiştî ve II. Sarduri'den önceye gitmediğine de işaret etmiştik. Eser II. Sarduri'nin kurduğu bir kalede, Uçkale denen olasılıkla dinsel karakterli bir yapıdan, aynı kralın adını taşıyan tunç miğfer ve depo yazıtı gibi çivi yazılı parçalarla beraberce bulunmuştur¹. Dolayısıyla İ.Ö. 8. yüzyılın ortalarına doğru yapılmış olması güçlü bir olasılık gibi görünmektedir. O halde buradaki arkaik özelliklerin anlamı nedir? Modası geçmiş ya da geçmekte olan kimi öğeler niçin yeniden gündeme getirilmiştir?

Urartu üzerinde derin etkilerde bulunan Yeni Assur çağının erken evrelerinde ortaya çıkan kimi ikonografik özelliklerin, büyük reformist III. Tukulti-apil-Eşarra (İ.Ö. 745-727) hükümdarlığının içlerine dek unutulmadığı, hatta kimi zaman, özellikle savaş arabalarında, yeni ve eski motiflerin aynı kabartma resimde birleştirildiği bilinmektedir (Madhloom 1970: 17 vdd. lev. III/1-2). Bu yüzden bu dönem Assur sanatı bir tür geçiş evresi olarak da nitelendirilmektedir. Buna

karşılık II. Şarru-kin'e (İ.Ö. 721-705) gelindiğinde tüm eski özellikler yerini yenilerine bırakmış ve yepyeni bir çağ başlamıştır. Benzer bir geçiş evresinin Urartu sanatı için de geçerli olduğu anlaşıyor. Sözelimi kimi at göğüslük parçalarındaki araba resimlerinde II. Assur-nasir-apli (İ.Ö. 883-859) ve III. Şulmanu-aşerid (İ.Ö. 858-824) çağının motifleri, hatta Urartu kralı İşpuini döneminin kimi öğeleri daha geç evrenin motifleriyle beraberce kullanılmıştır (Çavuşoğlu 2004). Hatta bordür ve araba kasası kırık olduğu için görünmeyen böyle bir at göğüslüğü parçasını U. Seidl (1986: 232 vd.) İ.Ö. 9. yüzyılın ikinci yarısında yaşayan birinci sınıf bir Asur sanatçısının eseri olarak tanımlamıştır. Oysa her iki eserin de III. Tukulti-apil-Eşarra çağından daha erken olamayacağı belirgindir.

Çavuştepe tunç levhaları İ.Ö. 8. yüzyılın ortalarında Urartu sarayında çalışan yetkin ve biraz da tutucu bir atölyenin eseridir. Böyle olduğu takdirde, önemli figürleri vurgulamak için başın hale içine alınması şeklindeki ikonografya öğesi, ortak bir kaynaktan çıkmış değilse, Assur sanatına Urartular üzerinden geçmiş bir özellik olmalıdır.

SUMMARY

A Unique Bronze Plaque From Çavuştepe

A fragmentary bronze plaque was unearthed during the excavations at the Urartian fortress of Çavuştepe founded by Sarduri II in the middle of eight century B.C. The largest piece is 16.1 cm wide and 0.1-0.2 cm thick. There are some horizontal friezes in relief showing military parades. The most interesting relief depicts a chariot on which a small rectangular box that carries three persons and is drawn by two horses. The heads of two of the figures, the charioteer with a whip and a royal personage in a ceremonial costume, were framed by a nimbus as initially observed in the Urartian, Assyrian and Late Hittite arts. We have to consider this depiction type, which was later found in Christian and Islamic arts, as a creation of the Urartians. Another interesting feature is the depiction of a nimbus on the heads of royal personages and charioteers. So the importance of the charioteer is emphasized. This reminds us some of the descriptions of Sargon II in his famous letter about the sack of Musasir in 714 B.C. One concerned a bronze statue of Rusa, the Urartian king, on which the inscription was as follows: "With my two horses and one charioteer, my hand attained to the kingdom of Urartu". So it is clear that stereotypical literary forms were resources for notable topics of iconography. The bronze plaque is the work of a slightly conservative but competent workshop located in the Urartian palace in the middle of the eighth century B.C.

¹ Dinçol 1978-80: Çavuştepe 5. res. 5, lev. 3.1. Biz. Çavuştepe Aşağı Kale'nin doğu suruna yapılandırılmış Uç Kale denen yüksek ve süslü yapının II. Sarduri'nin Kummuha zaferi ertesinde, İ.Ö. 8. yüzyılın ortalarından hemen sonra, Haldi'ye adanmış tanrısal bir hazine binası olarak yapılmış olabileceğini düşünüyoruz; Bkz. Sevin 2005: 78, 97. Assur yazıtlarında geçen benzer yapılar için bkz. Luckenbill 1926/I: 261-62, II 172.

edilmiş tomurcuklu sorguçları süvarilerinki gibidir. Boyunduruk ucu kavisli bir başlıkla sonuçlanır, üzerinde de yine boyunduruğa raptedilmiş olması gereken yelpaze biçimli süslü bir standarda yer verilmiştir. Atların yanlarından püsküllü diskler sarkar. Araba kasası ile boyunduruk arasında, yalnızca küçük bir bölümü gösterilmiş süslü bir eleman uzanır (krş. Seidl 1986: res. 2-3; 2004: res. 85). Urartu sanatına İ.Ö. 9. yüzyıl Assur örneklerinden alınmış bu eleman en iyi şekilde Van Müzesi'nde sergilenen araba kabartması ile tunç bir diskte karşımıza çıkar (Özgen 1983: res. 1; Calmayer, Seidl 1983: res. 1). Söz konusu araba kabartmaları, küçük kasa, uzun ve eğik alem, tek parçalı ve ispit yuvalı tekerlek ve kasa ile araba ok başlığı arasında uzanan anlam ve işlevi tartışmalı süslü nesne açısından daha çok İ.Ö. 9. yüzyıl Assur örnekleriyle karşılaştırılabilir. Ancak stilize tomurcuklu at sorguçları ve 8 ispitli tekerlek İ.Ö. 8. yüzyılın ortalarından daha önceye gitmemelidir (Taşyürek 1975: res. 14, 35-36; Özgen 1983: 117; Seidl 2004: res. 32). Aynı şekilde palmetlerle süslü bordürler de, en azından mimaride, I. Arğıştı döneminden başlayarak ortaya çıkmış bezeme öğeleri görünümündedirler (Oghanesian 1973: Tablo 45, 48).

Küçük araba kasası içinde üç kişi bulunmaktadır. Bunlardan, ellerinde dizginler ve kamçı olan ilkinin arabacı, en geride kasaya tutunarak dik duran üçüncüsününse muhafız olduğu belirgindir. Ortalarında, sağ elini yukarı kaldırmış soylu bir figür, belki de kral yer alır. Üzerine, omuzlarını örten bir şal giymiştir: ötekiler gibi konik miğferlidir. Gerek arabacı ve gerekse kral olarak nitelediğimiz bu figürün bilekleri bileziklidir. Başları, Urartu, Geç Hitit ve belki de Yeni Assur sanatlarında ilk kez görüldüğü üzere, içi noktalı yarım yuvarlak bir hale içine alınmış, gerideki muhafız figürü ise daima bu halenin dışında bırakılmıştır (Resim 3-4).

Burada, üzerinde çok durulmuş stilistik tartışmalara yeniden girecek değiliz. Buna karşılık, söz konusu eser Urartu ikonografisi açısından taşıdığı kimi özellikler nedeniyle dikkat çekicidir. Sözelimi arabadaki sürücü ve olasılıkla kral figürlerinin önemlerinin baş

çevresindeki bir hale ile vurgulanması Urartu resim sanatında ilk kez karşılaşılan bir husustur. Ancak Urartu resim sanatında tanrıların kimi zaman alevler saçan çerçeveler içine yerleştirilerek betimlenmesi bu türde stilistik vurgulama eğiliminin göstergeleri arasında sayılabilir (Seidl 2004: res. 36, 48). Kimi Hitit İmparatorluk Çağı tanrı heykelciklerinde tanrısal önem, baş çevresinin yuvarlak bir hale/diskus içine alınmasıyla ifade olunmuştur (Darga 1992: res. 103). Son yıllarda bu konudaki en güzel örnekler Eflatunpınar havuzundan gelmiştir. Bunun yanında II. Şarru-kin'in Khorsabad Sarayı kabartmalarından birinde savaş alanında üç kişilik arabası içindeki kral, aynen Çavuştepe kabartmasındaki gibi, arabacısıyla birlikte, kenarlığı süslü yarım yuvarlak bir disk/hale içine alınmıştır (bkz. Albenda 1998: res. 15). Öyle görünüyor ki, sonraki çağlarda Hristiyan ve İslam sanatlarında sıkça rastlanacak bu betimleme tarzının en erken uygulayıcılarından biri de Urartular'dır.

Burada dikkat çeken bir başka ilgi çekici özellik, kralla birlikte bir hale içine alınmış arabacıya verilen önemdir. Bu durum II. Şarru-kin (Sargon)'ın tanrı Assur'a yazdığı İ.Ö. 714'teki ünlü sekizinci seferini hikaye eden mektubundaki kimi ifadeleri anımsatır. Bu mektupta Şarru-kin "Ursa'nın (Rusa) iki süvarisi ve arabacısıyla tunç döküm heykelini eline geçirdiğini ve heykelin üzerinde "iki atım ve arabacımla, Urartu Krallığını kendi ellerimle ele geçirdim" şeklinde bir yazıt bulunduğunu bildirir (Luckenbill 1926/II: 173). Söz konusu tunç eser üzerinde, kralı arabanın iki süvarî tarafından izlenmesi ve arabacının da hükümdarla aynı hale içine alınmış oluşu bu ebedî anlatımdaki tanımlara tıpa tıp uymaktadır. Nitekim Urartu yazıtlarda sıkça geçen "Tanrı Haldi kendi silâhıyla sefere çıktı", "Tanrı Haldi önden gitti" şeklindeki tanımlamalarla örtüşen kabartma resimler de bulunmaktadır (Seidl 2004: res. 48). Böylelikle resim sanatının belli başlı konularına edebî ifade kalıplarının kaynaklık etmiş olduğu anlaşıyor.

Kabartmaların bir başka özelliği, bünyesinde eski ve yeni ikonografya özelliklerini barındırıyor olmasıdır. Savaş arabasında gözlemlenen İ.Ö. 9. yüzyıla özgü

öğelere yukarıda değinmiştik. Buna karşılık tomurcuklu at sorguçları ve Urartu sanatında pek yaygın olmayan palmetli bordür anlayışının I. Arğıştı ve II. Sarduri'den önceye gitmediğine de işaret etmiştik. Eser II. Sarduri'nin kurduğu bir kalede, Uçkale denen olasılıkla dinsel karakterli bir yapıdan, aynı kralın adını taşıyan tunç miğfer ve depo yazıtı gibi çivi yazılı parçalarla beraberce bulunmuştur¹. Dolayısıyla İ.Ö. 8. yüzyılın ortalarına doğru yapılmış olması güçlü bir olasılık gibi görünmektedir. O halde buradaki arkaik özelliklerin anlamı nedir? Modası geçmiş ya da geçmekte olan kimi öğeler niçin yeniden gündeme getirilmiştir?

Urartu üzerinde derin etkilerde bulunan Yeni Assur çağının erken evrelerinde ortaya çıkan kimi ikonografik özelliklerin, büyük reformist III. Tukulti-apil-Eşarra (İ.Ö. 745-727) hükümdarlığının içlerine dek unutulmadığı, hatta kimi zaman, özellikle savaş arabalarında, yeni ve eski motiflerin aynı kabartma resimde birleştirildiği bilinmektedir (Madhloom 1970: 17 vdd. lev. III/1-2). Bu yüzden bu dönem Assur sanatı bir tür geçiş evresi olarak da nitelendirilmektedir. Buna

karşılık II. Şarru-kin'e (İ.Ö. 721-705) gelindiğinde tüm eski özellikler yerini yenilerine bırakmış ve yepyeni bir çağ başlamıştır. Benzer bir geçiş evresinin Urartu sanatı için de geçerli olduğu anlaşıyor. Sözelimi kimi at göğüslük parçalarındaki araba resimlerinde II. Assur-nasir-apli (İ.Ö. 883-859) ve III. Şulmanu-aşerid (İ.Ö. 858-824) çağının motifleri, hatta Urartu kralı İşpuini döneminin kimi öğeleri daha geç evrenin motifleriyle beraberce kullanılmıştır (Çavuşoğlu 2004). Hatta bordür ve araba kasası kırık olduğu için görünmeyen böyle bir at göğüslüğü parçasını U. Seidl (1986: 232 vd.) İ.Ö. 9. yüzyılın ikinci yarısında yaşayan birinci sınıf bir Assur sanatçısının eseri olarak tanımlamıştır. Oysa her iki eserin de III. Tukulti-apil-Eşarra çağından daha erken olamayacağı belirgindir.

Çavuştepe tunç levhaları İ.Ö. 8. yüzyılın ortalarında Urartu sarayında çalışan yetkin ve biraz da tutucu bir atölyenin eseridir. Böyle olduğu takdirde, önemli figürleri vurgulamak için başın hale içine alınması şeklindeki ikonografya öğesi, ortak bir kaynaktan çıkmış değilse, Assur sanatına Urartular üzerinden geçmiş bir özellik olmalıdır.

SUMMARY

A Unique Bronze Plaque From Çavuştepe

A fragmentary bronze plaque was unearthed during the excavations at the Urartian fortress of Çavuştepe founded by Sarduri II in the middle of eight century B.C. The largest piece is 16.1 cm wide and 0.1-0.2 cm thick. There are some horizontal friezes in relief showing military parades. The most interesting relief depicts a chariot on which a small rectangular box that carries three persons and is drawn by two horses. The heads of two of the figures, the charioteer with a whip and a royal personage in a ceremonial costume, were framed by a nimbus as initially observed in the Urartian, Assyrian and Late Hittite arts. We have to consider this depiction type, which was later found in Christian and Islamic arts, as a creation of the Urartians. Another interesting feature is the depiction of a nimbus on the heads of royal personages and charioteers. So the importance of the charioteer is emphasized. This reminds us some of the descriptions of Sargon II in his famous letter about the sack of Musasir in 714 B.C. One concerned a bronze statue of Rusa, the Urartian king, on which the inscription was as follows: "With my two horses and one charioteer, my hand attained to the kingdom of Urartu". So it is clear that stereotypical literary forms were resources for notable topics of iconography. The bronze plaque is the work of a slightly conservative but competent workshop located in the Urartian palace in the middle of the eighth century B.C.

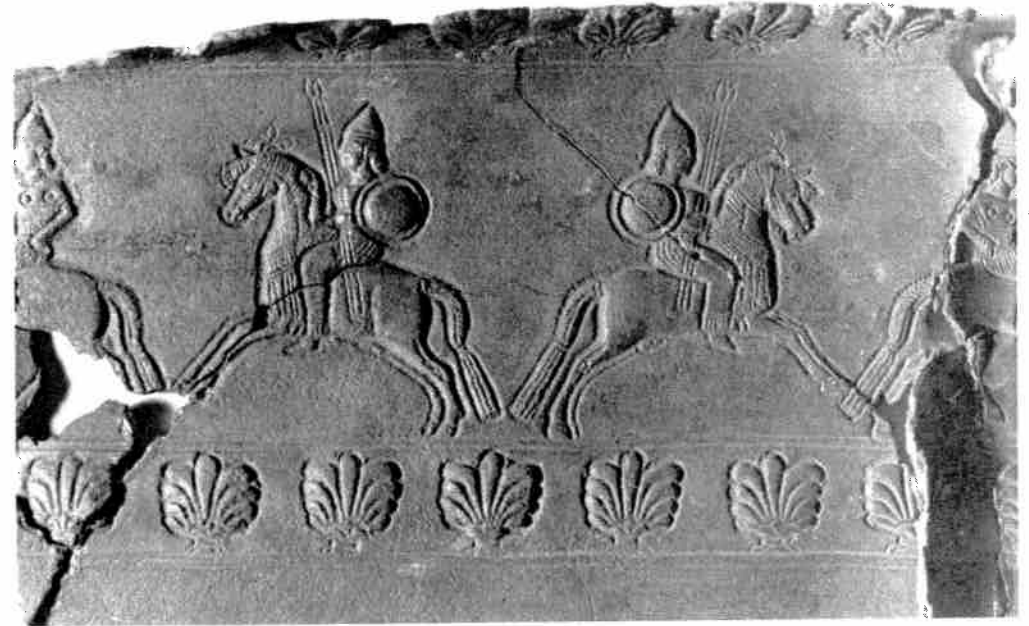
¹ Dinçol 1978-80: Çavuştepe 5. res. 5, lev. 3.1. Biz, Çavuştepe Aşağı Kale'nin doğu suruna yapılandırılmış Uç Kale denen yüksek ve süslü yapının II. Sarduri'nin Kummuhu zaferi ertesinde, İ.Ö. 8. yüzyılın ortalarından hemen sonra, Haldi'ye adanmış tanrısal bir hazine binası olarak yapılmış olabileceğini düşünüyoruz. Bkz. Sevin 2005: 78, 97. Assur yazıtlarında geçen benzer yapılar için bkz. Luckenbill 1926/I: 261-62, II 172.

Kaynakça

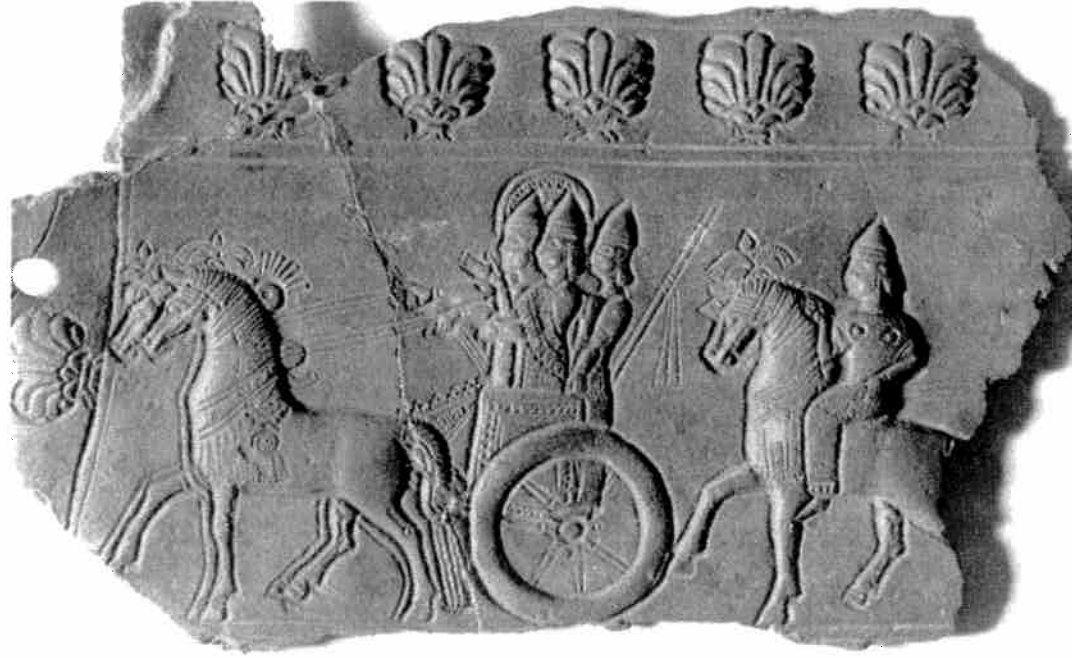
- Albenda, P.
1998 *Monumental Art of the Assyrian Empire: dynamics of composition styles*. Monographs on the ancient Near East 3/1. Malibu.
- Belli, O.
2004 "Bronze Quivers With Cuneiform Inscriptions from Van-Upper Anzaf Fortress", A. Sagona (ed.), *A View from the Highlands. Trans-Caucasus, Eastern Anatolia and Northwestern Iran, Studies in Honour of C. A. Burney* (Ancient Near Eastern Studies 12). Louvain: 277-298.
- Bilgiç, E. – B. Ögün
1964 "Excavations at Kef Kalesi of Adilcevaz, 1964", *Anadolu* 8: 93-124.
- Calmayer, P. – U. Seidl
1983 "Eine frühurartäische Siegesdarstellung", *Anatolian Studies* 33: 105-114.
- Çavuşoğlu, R.
2004 "Van Müzesi'nden Urartu Savaş Sahneli At Göğüslük Parçası", *Anadolu Araştırmaları* XVII/2: 67-77.
- Darga, M.
1992 *Hitit Sanatı*, İstanbul.
- Dinçol, A.
1978-80 "Urartäische Inschriften aus Çavuştepe-Sardurihinili", *Anadolu* XXI: 95-104.
- Erzen, A.
1978 Çavuştepe I, Ankara.
- Luckenbill, D.D.
1926-27 *Ancient Records of Assyria and Babylonia I-II*, Chicago.
- Madhloom, T.A.
1970 *The Chronology of Neo-Assyrian Art*, London.
- Merhav, R.(ed.)
1991 *Urartu. A Metalworking Center in the First Millennium B.C.E.*, Jerusalem
- Oghanesian, K.
1973 *The Wall Paintings of Erebooni*, Erevan.
- Özgen, E.
1983 "The Urartian Chariot reconsidered: I. Representational evidence, 9th-7th centuries B.C.", *Anatolica* X: 111-131.
- Seidl, U.
1986 "Ein Pferde-Pektorale". M. Kelly-Buccelati (ed.), *Insight through Images: Studies in Honor of Edith Porada* (Bibliotheca Mesopotamica XXI), Malibu: 229-236.
- 2004 *Bronzekunst Urartus*, Mainz am Rhein.
- Sevin, V.
2005 "Urartu Devleti", *Arkeoatlas* 4: 62-117.
- Taşyürek, O.A.
1975 *Urartu Kemerleri*, Ankara.

Res. 1 Kabartmalı levha parçalarının genel görünümü.

Res. 2 Ters yönlere giden süvariler.

Res. 3 Üç kişilik tören arabası ve süvari.

Res. 4
Başları hale içine
alınmış figürler ve
muhafızdan ayrıntı.